



עיר שסועה לה יחדיו

# של מי העיר הזאת, לעזאזל? המאבק של שמות הרחובות ביפו

התושבים הערבים נאבקים על המורשת הפלסטינית של העיר, ומתנגדים לשמות רחובות יהודיים מובהקים כגון "שבטי ישראל". התושבים היהודים, כך נראה, אובדי עצות

לעקוב

דניאל מונטרסקו

22 במאי 2017

במלאת יובל לנפילתו בקרב על כיבוש יפו קראה עיריית תל-אביב-יפו רחוב על שמו של לוחם האצ"ל ושחקן הכדורגל נתן פנץ, בלב איזור מגורים שרוב תושביו ערבים. זמן קצר לאחר הטקס בו נכחו ראש הממשלה וראש העיר, קבעו פעילי התנועה האסלמית, לצד השלט הנושא את שם הרחוב, לוח מתכת ירוק עליו מודפס פסוק מן הקוראן הקורא למאמינים לבקש מחילה על חטאיהם – "בקשו כפרה מאלוהיכם, הריהו אל מוחל".

בכיכר שהציבה העירייה ברחוב, הוקם פסל – פרי יצירתו של הפסל צבי גרא שבין יצירותיו נמנית גם אנדרטת "פורצי עכו" – לזכרו של הלוחם הבית"רי. על שלט הרחוב נכתב "נתן פנץ (1917-1948): ספורטאי למופת, נפל בשירות האצ"ל במערכה לשחרור יפו בתש"ח". השיח הציבורי הסוער שהתעורר בעקבות הצבת הפסל הוקיע את מעשי העירייה שלא די בכך שהיא מתעלמת מן ההיסטוריה הערבית של העיר, היא אף פוגעת ברגשות התושבים וגורמת לניכורם הגובר מסביבת מגוריהם.

לאחרונה, יעדה עיריית תל-אביב בניין המוכר כ"סלון קטאן" למכינה קדם צבאית בניהול התנועה ליהדות רפורמית. המתכננים שזכו בפרויקט ("סטיו אדריכלים") משווקים את המבנה כתיווך היסטורי בין

ישן לחדש: "אל מול המבנה ההיסטורי ממוקמת כיכר הכניסה אל המתחם מול פסלו של נתן פנץ. כיכר בקנה המידה האנושי, מוצלת בעצים ומכילה מספר ספסלי ישיבה לרווחת התושבים. אל מול המבנה ההיסטורי המשמש כעדות לזיכרון של יפו שהייתה, ומול המתחם הנמצא מאחוריו המשמש עדות לתקווה ליפו שאולי תהיה".

גרפיטי ליד הדואר הגדול בשדרות ירושלים. 2007 צילום: דניאל מונטרסקו

במחאה על התוכנית, ביום שבת האחרון קבוצת פעילים ותושבים, יהודים וערבים, נפגשו ברחוב שבטי ישראל ליד הבניין הנטוש שכל פתחיו אטומים, ושהיה עד 1948 בית משפחה פלסטינית. כאמור, הנכס עבר כמה גלגולים עד שנמסר לעיריית תל אביב-יפו בניגוד לרצון התושבים וללא שיתוף ציבור. האירוע התקיים ביוזמת האמנית יעל פרי כחלק מפסטיבל דריסת רגל / موطئ قدم / Foothold לאמנות במרחב הציבורי, וביקש "להציף את ההקשרים הגאוגרפיים והפוליטיים של האתר. חדרי הבית ישוחזרו בקווי מתאר, בהם יערכו מפגשים עם בעלי עניין, מומחים ותושבים שידונו בעברו כבית משפחת אל-קטאן ובמכינה הקדם צבאית העתידה להיפתח בו".

מאבקים אלה הינם חלק ממערכה מתמשכת על זהותו התרבותית והלאומית של המרחב העירוני בערים מעורבות. מתן שמות רחובות הוא אקט פוליטי של סימון טריטוריאלי שלעיתים קרובות מעורר מחלוקת ציבורית נוקבת. שמות רחובות מגדירים "טקסטים מרחביים" הצורבים אירועים ואישים היסטוריים בזיכרון הקולקטיבי המקומי. בספרו "מקום לדור בו ושם לו" כותב עאמר דהאמשה כי "שמות מקומות אינם רק ציינים שקופים או ניטראליים של קואורדינטות מרחביות. הם מבעים תרבותיים ואידיאולוגיים שמהם משתקפת מערכת הזיקות של האדם אל אדמתו".

גרפיטי משופץ, 2008 צילום: דניאל מונטרסקו

סוגיית שמות הרחובות בערים מעורבות עלתה לכותרות ב-2006 כאשר ראש עיריית רמלה צוטט בתגובה לבקשת תושבי העיר הערבים לשנות כמה שמות רחובות, כגון ביאליק ולוחמי הגטאות לסולטאן סולימן ותאופיק זיאד. על פי ראש העיר "אם זה לא מוצא חן בעיניהם, שילכו לגור בג'לג'וליה שזה שם ערבי. למה שאני אחליף את השם בגלל שאיזה ג'מאל או איזה מוחמד רוצים שאשנה את השם. שיחליף את האלוהים שלו. מה קרה?"

ההיסטוריה הפוליטית של שמות הרחובות ביפו ידעה תהפוכות רבות. בשלב ראשון, לאחר 1948 נמחקו השמות הקודמים והומרו במספרים. בשלב שני, החל מ-1950, שמות הרחובות אורגנו בהתאם ל"שיטת הקבוצות" הנהוגה בתל-אביב מאז 1934. קבוצות אלה מסווגות על-פי מספר קטגוריות, כגון "חסידי אומות העולם" הכוללת דמויות מההיסטוריה האנושית (למשל מיכאל-אנג'לו, פושקין, פסטלוצ'י), שמות תנ"כיים (יפת, בן אחיטוב, שערי ניקנור), שמות מן הברית-החדשה (שמעון הבורסקאי), שמות מן ההיסטוריה הציונית והיהודית (הרבי מרגוזה, שבטי ישראל) וקומץ דמויות מן ההיסטוריה הערבית והיפואית (אבן רושד, ועבד אל-ע'ני).

הפסל לזכרו של נתן פנץ וסלון קטאן צילום: ורד נבון

העדר הייצוג היחסי של שמות ערביים הינו מקור מתמיד של ניכור ומתחים. מחלוקת זו תורמת ליצירת סדר מרחבי בלתי-פתור, הנובע מחוסר ההלימה שבין מערך שמות רחובות יהודיים מובהקים כגון "הרבי מפשיסחא", "עבודת ישראל" או "פחד יצחק", לאוכלוסיה הערבית המאכלסת אותם. על הרבי מפשיסחא אמר אחמד בלחה, יועץ ראש העיר תל-אביב לענייני האזרחים הערבים "בלי להשמיץ אף אחד, פשיסחא הפך לבדיחה פה. אף אחד לא יודע איך מבטאים את זה בכלל".

במחאה, מוחקים צעירים שמות רחובות מנוכרים כגון "רבי נחמן מברסלב" בפנית רחוב ציהתל"י (ציון הלא תשאל) העובר

ג'נטריפיקציה מואצת ועומד בפני פינוי-בינוי אל מול מתחם הפחונים של כרם אל-דלק. דרך נוספת להבעת התנגדות היא מתן שמות ערביים חדשים ללא אישור ועדת השמות העירונית. כך יוזמה מקומית הציבה שלט ברחוב ויקטור הוגו המשנה את שמו לרחוב "התחיה הערבית" (אלנהדה).

בית המריבה ברחוב שבטי ישראל צילום: ורד נבון

ב-2014 החליפו פעילים חברתיים באישון לילה שמות של רחובות בעיר וקראו להם על שמות אישים בתרבות הערבית-פלסטינית, שחלקם נודעו בביקורתם על מדיניות הדיכוי של ישראל. כך למשל רחוב עולי ציון שונה ונקרא על שמו של מחמוד דרוויש – ביאליק הפלסטיני; שמו של רחוב נס לגויים שונה לפדווא טוקאן – גם היא משוררת לאומית ידועה; ואילו שמו של רחוב שבטי ישראל הוחלף בזה של הקריקטוריסט הפלסטיני נאג'י אל-עלי, שעיצב את האייקון הפלסטיני חנדי'אלה (ילד פלסטיני פליט המתבונן מהצד בעוולות הנעשות לעמו).

המשא ומתן בין התושבים לעירייה חושף מתח מפעפע בין הדרישה להנציח שמות של דמויות ומקומות מלפני 1948, ובכך להציף את זיכרון הנכבה (כגון הסוציולוג אברהם אבו לוגוד שנקבר בבית הקברות אל-כזח'אנה ביפו, ראש העיר לשעבר עבד אל-ראוף אל-בייטאר, ד"ר פואד אל-דג'אני, ועיסא אל-עיסא עורך עיתון פלסטין), או לחלופין להנציח דמויות ערביות בעלות ערך אוניברסלי (כגון חתן פרס הנובל לספרות נג'יב מחפוז, והארון אלרשיד). הפשרה לעיתים היא ציון דמויות מקומיות וחסרות חשיבות לאומית.

צביעה מעל שם הרחוב צילום: דניאל מונטרסקו

לעומת ועדת השמות של עיריית תל-אביב האמונה על הנצחת "דברי ימי ישראל בארצו" (תקנות הועדה, 1942), חוקרים פלסטינים מחלקים את שמות הרחובות שלפני 1948 לכמה קבוצות: רחובות

של אישים מן ההיסטוריה הערבית (המלך פייסל, כיום יהודה הימית, וג'מאל פאשא, כיום החלק הצפוני של שדרות ירושלים), רחובות על שם סופרים ואנשי רוח (כגון, המשורר המצרי אחמד שווקי), רחובות בעלי שמות של משפחות מקומיות (כגון רחוב סקסיק, כיום בית אשל, רחוב דג'אני, כיום רחוב קדם, ורחוב בוסטרוס, כיום רזיאל), ושמות של מקומות בעיר (רחוב נוזהה, כיום החלק הדרומי של שדרות ירושלים, דרך אל-חלווה, כיום קטע מרחוב יפת, ורחוב אל-קודס, כיום דרך בן-צבי).

ב-2012 בישר חבר המועצה אחמד משהראוי על מהפך בגישת העיריה שאישרה תוספת של שמות רחובות על שם אישים ערבים. כיום ניתן למנות כ-14 רחובות על שם אישים ערביים ביפו, כולל כיכר על שם השייח בסאם אבו-זיד. יש לציין כי האוכלוסיה הערבית מונה כשליש מתושבי יפו וכי לאור 400 הרחובות הקרויים על שם אישים מן התרבות העולמית, היהודית והציונית מספר זה עדיין אינו משקף את חלקה היחסי. בפניה של חבר המועצה לשעבר רפעת טורק לועדת השמות של עיריית תל-אביב-יפו נאמר: "האחוז המזערי של רחובות המשקף את תרבותה ומורשתה של האוכלוסיה הערבית בעיר מהווה הפליה של האוכלוסיה הערבית בעיר לעומת האוכלוסיה היהודית".

רחוב הרבי מברסלב ביום העצמאות צילום: דניאל מונטרסקו

התושבים היהודים, מצידם, מביעים גם הם אי-נחת באשר לאופייה וזהותה של העיר ולנוכח שכניהם הערבים. עדות לכך היא כתובת גרפיטי בשדרות ירושלים שהכריזה (באנגלית) – "Jaffo is the Jewish City Too". לצד מגן דויד שבתוכו צלב קרס מטושטש, כתובת זו מבטאת לכאורה רצון להגדיר את העיר כעיר משותפת, שגם ליהודים חלק בה. אולם, קריאה זו להכלה הינה מסויגת ("יפו היא גם עיר יהודית") ונראה כי היא מבטאת מצוקה פוליטית ומחאה רפה על נראותם הגוברת של תושבים ערבים בשכונות שזוהו כ"יהודיות" עד לא מכבר.

זוהי Jaffo ולא Yafo, או Jaffa כפי שהעיר מכונה באנגלית או לחילופין Yafa (יאפא), כפי שהיא נכתבת בערבית. כשנה לאחר מכן, צילמתי שוב את הגרפיטי. בגרסתו העדכנית הוא כבר לא שידר מחאה רפה אלא הצהיר בריש גלי ולמען הסר כל ספק על בעלות יהודית על העיר המעורבת – Jaffo is the Jewish City. נקודה.

הרבי מברסלב -- רחוב ללא שם צילום: דניאל מונטרסקו

ייצוגים חזותיים אלה והמאבקים הקהילתיים העומדים בבסיסם, ממחישים עד כמה היחסים בין יפו לתל-אביב, לאחר כמאה שנות סכסוך, אינם פתורים. היחסים בין הערים ותושביהן מגלמים את המתח בין מובחנות אתנית להשתלבות מוסדית, ומבטאים מגמה גוברת של פלסטיניזציה כפועל יוצא של ישראלזציה, כאשר שני תהליכים אלה שזורים זה בזה ואינם מתרחשים בנפרד. דינמיקה זו עומדת בבסיס הדילמה של נציגי המיעוט הערבי בערים מעורבות, המעלים תביעות להכרה בייחודיותו הפוליטית והתרבותית, אולם אינם מבקשים להתנתק מן המדינה או אפילו מעיריית תל-אביב.

תהליכים דיאלקטיים אלה נוכחים בכל רבדי החיים ביפו, החל בשיח על "ערים מעורבות", וכלה בתהליכים הדמוגרפיים ויחסי הכוח הפוליטיים בעיר. מתוך התבוננות ביפו עולה כי יותר ממשטר הגמוני של שליטה אתנית דווקא כישלון התיווך, קרי כישלון המדינה להגדיר את יפו כעיר יהודית, וכישלון הקהילה הפלסטינית החיה בה להגדיר את יפו כעיר ערבית, ובעיקר המאבק ביניהם, הוא המכונן את ההווה הפוליטית והתרבותית בעיר.

התחיה הערבית (אלנהדה) – שם ללא רחוב צילום: דניאל מונטרסקו

## דניאל מונטרסקו עיר שסועה לה יחדיו

מהי יפו? "מוזיאון הנֶכְבָּה" / "פנינת נדל"ן" / "כלת פלסטיין" /  
"בולגריה הקטנה" / "קהילה תורנית מתחדשת" /

“ג'נטריפיקציה” יפו קרועה בין דימויים וכוחות המלווים אותה לאורך מאה שנות המאבק על המקום. איזה סיפור ניתן לספר על העיר ואנשיה?

חויית העיר היא תמיד חלקית, זמנית ומצבית. כפי שכתב איטאלו קאלוינו בספרו “הערים הסמויות מעין”: “העיר אינה אומרת את עברה, אלא מכילה אותו כאילו היה רשת קווים של כף-יד, וכל קטע מחורט אף הוא עצמו בשריטות, בניסורים, בחיתוכים, בפסיקים”.

אני יליד יפו ואנתרופולוג עירוני (“פולוג”). חזרתי אל בית נעוריי לאחר שנים של מגורים בארה”ב ובאירופה. הבלוג מספר את סיפור העיר מתוך השריטות, החתכים והפצע הפתוח שמסרב להתאחות.

## הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר | רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל

© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ